

Werner Sombart'ın Joseph A. Schumpeter Üzerinde Etkisi

Gülenay Baş Dinar, Prof.Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, E-mail: gulenaybas@ibu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-9532-4360.

Ercan Eren, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, E-mail: eren@yildiz.edu.tr, ercaeren@gmail.com, ORC-ID: 0000-0003-4513-278X.

Öz

Genç Tarihçi Okulu'nun en önemli temsilcilerinden Max Weber (1864-1920), Gustav von Schmoller (1838-1917) ve Werner Sombart (1863-1941) Schumpeter'in gerek kapitalizm analizi gerekse metodolojik yaklaşımı üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Weber ve Schmoller'in Schumpeter üzerindeki etkisi literatürde sıkça vurgulanmakla birlikte Sombart'ın Schumpeter üzerindeki etkisi yeterince tartışılmamıştır. Bu çalışma Schumpeter ve Sombart'ın metodolojik anlayışları ve kapitalizm analizleri arasındaki benzerliği ortaya koyarak Sombart'ın Schumpeter üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Sombart ve Schumpeter'in metodolojik anlayışları arasındaki benzerlikler ortaya konulacak; çalışmanın ikinci bölümünde Schumpeter'in kapitalizm incelemesi üzerinde Sombart'ın etkisi tartışılacak ve Sombart'ın Schumpeter'in görüşleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunun tartışılması ile çalışma son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sombart, Schumpeter, Girişimci, Yaratıcı Yıkım, Alman Tarihçi Okulu*

JEL Kodları: *B15, B41, B52*

Werner Sombart's Effect on Joseph A. Schumpeter

Abstract

Max Weber (1864-1920), Gustav von Schmoller (1838-1917) and Werner Sombart (1863-1941), who are among the most important representatives of the Young German Historical School, It had a significant impact on both Schumpeter's analysis of capitalism and his methodological approach. Although the influence of Weber and Schmoller on Schumpeter is frequently emphasized in the literature, the influence of Sombart on Schumpeter has not been sufficiently discussed. This study aims to examine the effect of Sombart on Schumpeter by revealing the similarity between the methodological approaches of Schumpeter and Sombart and their analysis of capitalism. This study for this purpose consists of two parts. In the first part of the study, the similarities between the methodological approaches of Sombart and Schumpeter will be revealed; in the second part of the study, Sombart's influence on Schumpeter's analysis of capitalism will be discussed and the study will end with the discussion that Sombart had a strong influence on Schumpeter's views

Key Words:: *Sombart, Schumpeter, The Entrepreneur, The Creative Destruction, the German Historical School*

JEL Codes: *B15, B41, B52*

1. Giriş

Joseph A. Schumpeter (1883-1950) Böhm Bawerk (1854-1914)'in öğrencisi olması ve akademik yaşamının başlangıç yıllarında Leon Walras (1834-1910)'ın analizine güçlü bir ilgi duyması nedeniyle Ortodoks iktisadın bir temsilcisi olarak düşünülür. Schumpeter piyasaların kendiliğinden dengeye yöneleceğini savunan ve dengedeki bozulmaların piyasaya yapılan dışsal müdahalelerin sonucu olarak gerçekleşeceğini düşünen Ortodoks iktisatçıların aksine, kapitalizmin kendi işleyiş mantığının bir sonucu olarak içsel olarak dengesizliğe meyilli olduğunu vurgulamıştır (Ülgener, 2011: s.7). Değişmeyi içsel etkenlerle açıklaması ve dengesizliği iktisadi analizinin merkezine koyması nedeniyle Alman Tarihçi Okulu iktisatçılarının evrimsel ve tarihsel bakış açısını benimsemiştir. Bu anlamda Genç Tarihçi Okulu'nun en önemli temsilcilerinden Max Weber (1864-1920), Gustav von Schmoller (1838-1917) ve Werner Sombart (1863-1941) Schumpeter'in gerek kapitalizm analizi gerekse metodolojik anlayışı üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Weber ve Schmoller'in Schumpeter üzerindeki etkisi literatürde sıkça vurgulanmakla birlikte Sombart'ın Schumpeter üzerindeki etkisi yeterince tartışılmamıştır. Schumpeter'in kendisi de Sombart'tan çok fazla bahsetmemiş; çalışmalarında Sombart'a çok az referansta bulunmuştur. Oysa Schumpeter ve Sombart'ın çalışmaları yakından incelendiğinde iki iktisatçının görüşleri arasındaki paralellikler dikkat çekicidir.

Schumpeter'in analizinin Sombart'la benzerliğinin literatürde vurgulanmamasının en önemli nedenlerinden biri Sombart'ın Nazizm'le olan ilişkisi dolayısıyla akademik çevrelerden afaroz edilmesidir. Nazizmle olan ilişkisi dolayısıyla Sombart'ın eserleri uzun yıllar İngilizceye çevrilmemiş ve Sombart'ın etkisi sadece Almanca konuşulan ülkelerle sınırlı olmuştur. Oysa Weber'in eserlerinin Talcott Parsons (1902-1979) tarafından İngilizceye çevrilmesi onun dünya genelinde okunan ve yorumlanan bir düşünür olmasını sağlamıştır. Sombart'ın savunduğu fikirler Batı Dünyasında Weber'in çalışmaları üzerinden popüler olmuştur. Bunun yanı sıra, Schumpeter ve Sombart arasındaki kişisel gerilim, Schumpeter'in Sombart'la olan ilişkisini açıkça vurgulamasını engellemiştir. Buna karşın Weber'in bürokratikleşme, ideal tip gibi kavramlarından esinlenen Schumpeter Weber'e hayranlığını çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Schumpeter, Weber'in 1920 yılında ölümünden sonra yazdıkları bunu açıkça dile getirmiştir (Prisching, 2015: s. 186). Ancak gerek Sombart ve Schumpeter arasındaki husumet gerekse de Sombart'ın nazizmle ilişkisinin kurulması

nedeniyle entelektüel çevrelerden dışlanmış olması ve eserlerinin İngilizceye çevrilmemesi nedeniyle batı dünyasında çok fazla tanınmamış olması Schumpeter ve Sombart arasındaki bağlantının gözden kaçmasına yol açmıştır

Bu çalışma Schumpeter ve Sombart'ın metodolojik anlayışları ve kapitalizm analizleri arasındaki benzerliği ortaya koyarak Sombart'ın Schumpeter üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Sombart ve Schumpeter'in metodolojik anlayışları arasındaki benzerlikler ortaya konulacak ve çalışmanın ikinci bölümünde Schumpeter'in kapitalizm incelemesi üzerinde Sombart'ın etkisi tartışılacak ve Sombart'ın Schumpeter'in görüşleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunun tartışılması ile çalışma son bulacaktır.

2. Metodolojik Benzerlikler

2.1. Bilim Anlayışları

Sombart ve Schumpeter arasında metodolojik anlamda kurulabilecek en önemli benzerliklerden birisi her ikisinin de genel olarak bilime özel olarak da iktisat bilimine ilişkin bakışının oldukça yakın olmasıdır. Her iki iktisatçı da akademik hayatlarının başından beri Alman Tarihçi Okul geleneği ile yakın ilişki içinde olmuştur (Michaelides ve Milios, 2009: s. 497-498; Hodgson, 2006: s.109). Schumpeter doktora tezini Böhm Bawerk ile yazmış olması ve teoriye verdiği önem nedeniyle Avusturya iktisat okulu'nun bir temsilcisi olarak nitelendirilir (De Liso, 2022: s.126). Her ne kadar eserlerinde Alman Tarihçi Okulu'nun metodolojik anlayışı çok baskın bir şekilde görülse de Schumpeter'in Alman Tarihçi Okul geleneği içindeki yeri her zaman tartışmalı olmuştur. Sombart ise Weber ve Schmoller ile birlikte Genç Alman Tarihçi Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiş; tarihsel malzemeyi kullanarak zihniyet, ahlak, kültür ve gelenekler gibi zihinsel kategorilerin modern kapitalizmin işleminde oynadığı rolü araştırarak kapitalizmin incelenmesine yeni bir yaklaşım getirmiştir (Rüstow, 1941: s. 91). Ancak Sombart'ın Alman Tarihçi Okul ile ilişkisi çok daha güçlü olmakla birlikte o da Schumpeter gibi Alman Tarihçi Okulu'nun metodolojik anlayışının dışına çıkmıştır. Sombart, Alman Tarihçi Okulunun yaklaşımından farklı olarak ekonomik süreçlerin işleyişinde bu tür ahlaki ve zihinsel unsurların önemli olduğunu ortaya koymuştur (Ülgener, 1941: s. 99-101). Bu çerçevede, her iki iktisatçı Alman Tarihçi Okulu'nun yaklaşımını benimsemiş olsa da teorik analizi dışlamamış; tarih ve teoriyi biraraya getiren ve sosyal bilimlerinin farklı alanlarının bütüncül bir perspektifle ele alındığı bir yaklaşımın savunucusu olmuştur. Böyle bir perspektiften hareket etmeleri nedeniyle gerek Sombart gerekse Schumpeter genel olarak bilime özel olarak iktisat bilimine yönelik oldukça benzer bir yaklaşıma sahip olmuştur.

Sombart bilimi “*sistematik bir düzen içerisinde genel geçer bilgiye ulaşmayı amaç edinmiş bilgi tarzı*” olarak tanımlamaktadır. Sombart'a göre bilimi önceki bilgi yapılarından ayıran temel farklılık akıl ve mantığa dayanmasıdır (Sombart, 2004: s. 2-3). Sombart'a göre rasyonel akıl yürütmenin gelişmesi ile bilimin gelişmesi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Böyle bir bilim anlayışının uzantısı olarak Sombart iktisat biliminin ekonomik anlayış

(zihniyet), düzen ve teknik olmak üzere üç unsurdan oluşması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlardan birincisi insanın ekonomik amaçlarını belirleyen davranışları ve kuralları ifade eden ekonomik anlayış diğer bir deyişle zihniyettir. Düzen ise hukuk düzeni, gelenekler ve ahlak gibi ekonominin tabi olduğu kuralları ifade etmektedir. Teknik ise insanların ekonomik amaçlarına ulaşmak için kullandığı araçlardır (Sombart, 2004: s. 3; Sombart, 2006: s. 121-123).

Sombart iktisat biliminin alanını bu şekilde sınıflandırarak iktisadi analizin kapsamını sadece maddi unsurlarla sınırlandırmamış aynı zamanda ekonomi öznesinin bütün duyu ve inanç dünyasını da iktisadi analizin içine dâhil etmiştir. Böyle bir analiz tarzı Sombart'a ekonomik ve toplumsal yaşamı tüm yönleriyle ve o dönemin iktisadi zihniyeti göz önünde bulundurularak inceleyebilmesine imkân vermiştir (Ülgener, 1941: s. 99-101). Alman Tarihçi Okul iktisatçıları Wilhelm Dilthey (1833-1911)¹'in doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında yaptığı ayrımı dayanarak ekonominin incelenmesine dair tarihsel bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Dilthey'in doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında yaptığı ayrım Sombart'ın metodolojik anlayışını şekillendirmiştir. Bu noktada Sombart özellikle Dilthey'in "anlama" (*verstehen*) teorisinden etkilenmiştir (Raphael, 1990: s. 173).

Sombart Dilthey'i izleyerek ekonomiyi bir tin bilimi (*Geisteswissenschaft*) olarak tanımlar. Sombart'a göre, sadece doğa bilimleri için verimli olabilecek yöntemlerin kullanılmasıyla kültür bilimleri yanlış yola sapmıştır. Sombart'ın tin bilimi olarak tanımladığı iktisat bilimi de ekonomiye ilişkin genel yasalar oluşturmak gibi yanlış bir amaç seçmiştir. Sombart'a göre doğa bilimsel düşünce tarzının tin bilimlerinde kullanılması doğru değildir. Çünkü insanın özgür bir iradeye sahip olması, ekonomiye ilişkin nesnel ilkelerin oluşturulmasını imkânsız hale getirir. Bunun yanı sıra, ekonominin konusu kültürel gerçektir. Doğal gerçeğin aksine kültürel gerçeklik sabit değildir. Ekonominin içeriğini oluşturan kültürel ve tinsel unsurlar son derece karmaşıktır. Bu nedenle bu unsurlara ilişkin genel yasalar oluşturmak mümkün değildir. Bu bağlamda Sombart, genelde kültür bilimcilerinin özde de iktisatçıların doğa bilimlerinin genel yasa koyucu yaklaşımı yerine, kültür bilimlerinin konusunu oluşturan tinin araştırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Sombart, 2004: s. 23).

"Kültürler tinimizin tini (Geist von unserem Gesit) olduğu için, biz onda kendimizi yabancı hissetmeyiz (doğa gibi ona karşı yabancı durmayız). Biz onu "anlarız", onun olgularının anlamını kavrarız, onu "içten" tanırız. Bu yüzden kültür olgusuna yani ekonomiye uygun bilgi tarzı anlamadır (Verstehen)..." (Sombart, 2004: s. 24).

1 Dilthey bilim faaliyetini doğa bilimleri ve tin bilimleri olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayrımın göre, doğa bilimleri doğal süreçlerdeki nedensel ilişkileri araştırır. Tin bilimleri ise insan yaşamını tarihsel ve bütüncül bir yaklaşım içinde anlamaya çalışır (Yılmaz, 2009: s.31). Dilthey'e göre konusunun bireysel ve tarihsel olması nedeniyle doğa bilimlerinin genelleştirici ve nomotetik (yasa koyucu) yöntemi tin bilimleri için uygun değildir (Özlem, 2017: s. 23-33). Bu anlayışın sonucu olarak Dilthey, tin bilimlerinin konu, amaç ve yöntem bakımından farklılıklarını vurgulamış; doğa bilimlerinin yöntemleri ile tin bilimlerinin incelenebileceğini ileri süren pozitivist yaklaşıma karşı çıkmıştır (Bernstein, 2009: s. 164).

Yukarıdaki alıntıda ifade edildiği gibi, ekonomik yaşamın anlaşılabilmesi için onun anlamının kavranması gerekir. Bu nedenle, bir kültür bilimi olan iktisat, ekonomiyi doğa bilimlerinin araçlarıyla dışarıdan ölçmek ve bir takım yasalarla ortaya koymak yerine tını anlamak amacıyla olmalıdır (Sombart, 2004: s. 24). Sombart “*anlama*” yoluyla elde edilen bu tür bilginin öznel nitelikler taşıması nedeniyle kuram oluşturmaya uygun olmadığı; anlamacı bilimin sadece deneye dayandığı ve kurama önem vermediği yolundaki düşünceyi kabul etmemektedir. Bu yolla elde edilen bilgiye dayanarak ulusal ekonomiyi dair bir takım ilkeler ya da kuramlar oluşturulabilir. Ancak bu ilkeler ya da kuramlar doğa bilimlerinde üretilen yasa ve kuramlardan farklı anlamlar taşır. Bu noktada Sombart kuramı “*düşünülebilir olanların öğretisi*” (*Lehre*) olarak tanımlayarak kuramın üç unsurdan oluştuğunu belirtir. Mümkün olanın öğretisi (*Möglichkeit*), muhtemel olanın öğretisi (*Wahrscheinlichkeit*) ve zorunluluğun öğretisi (*Notwendigkeit*). Sombart’a göre deney, gerçekliklerin öğretisi olup, genel olanın aksine özel olanın, zaman ve mekândaki olguların öğretisidir. Bu nedenle, Sombart iktisat bilimi için kuram ve deneyin bir arada yer aldığı bir araştırma programı önermiştir. Sombart, bu yaklaşımın bir sonucu olarak, “kuramsal”, “tarihsel” veya “akılcı” ve “deneyci” gibi iktisat tanımlamalarının anlamsız olduğuna işaret ederek; kuram ve deneye aynı önemi vermeyen bir analizin yetersiz olduğunu vurgulamıştır² (Sombart, 2004: s. 25-26).

Schumpeter de İktisadi Analiz Tarihi isimli eserinde Sombart’a oldukça benzer bir şekilde “*bilgiyi geliştirmeye yönelik her türlü bilinçli çabayı*” bilim olarak değerlendirmiştir. Schumpeter’de Sombart gibi bilimin teknik yönüne vurgu yaparak bilimin “*herhangi bir bilgi alanında gerçeği anlamak ve yorumlamak üzere geliştirilmiş özel teknikler*” olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Schumpeter sosyolojik açıdan “*bilimin belli araştırma gruplarını ya da bilim insanlarını ya da araştırmacıları bir araya getiren bir alan*” olarak daha dar bir şekilde tanımlanabileceğini belirtir. Bunların yanı sıra Schumpeter, Sombart gibi bireylerin kişisel günlük yaşantısından edindiği davranış ve düşünme biçimlerinin de iktisat bilimini etkileyeceğini vurgulamıştır. Schumpeter bilimin “*yetkinleştirilmiş sağduyu*” (refined common sense) ve “*işlemden geçmiş bilgi*” (tooled knowledge) kavramlarla da tanımlanabileceğini de belirtmiştir (Schumpeter, 2006: s. 6).

Schumpeter bu tanımlamalarda Sombart gibi bilimin bir yönüyle bir tekniğe dayanan ve bu anlamda profesyonel kişiler tarafından gerçekleştirilen bir uğraş olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Sombart’a oldukça benzer bir şekilde Schumpeter, bireylerin kişisel günlük yaşantısından elde ettiği davranış ve düşünme biçimlerinin diğer bir deyişle sahip oldukları zihniyetin iktisat bilimi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Schumpeter, iktisat teorisi, iktisat tarihi, istatistik ve iktisat sosyolojisini, iktisadi analiz yapılırken yararlanılması gereken yöntemler olarak değerlendirerek iktisat biliminin sınırlarını oldukça

2 Böyle bir analizin tek tarafı olacağına dikkat çeken Sombart bunu iki ayağı sağlıklı olan bir insanın tek ayağını kullanmasına benzetir. Sombart bilimin bu söz konusu iki yönünü anlatmak için Kant’a ait bir ifadeyi değiştirerek şu şekilde kullanır: “*Kuramsal ulusal ekonomi kördür, deneysiz kuram ise boştur*” (Sombart, 2004: s. 25-26).

geniş bir biçimde tanımlamıştır (Schumpeter, 2006: s. 10). Schumpeter'e göre bu alanların her biri birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu nedenle, iktisadi analiz yapılırken bu alanlar arasında kurulacak iş birliği son derece önemlidir. “*The Creative Response in Economic History*” (1947) makalesinde “*iktisat teorisyenleri ve tarihçiler, eğer isterlerse, birlikte ilginç ve sosyal açıdan değerli bir yolculuk yapabilirler*” cümlesiyle iktisat teorisi ile iktisat tarihinin birbirine rakip değil, tamamlayıcı alanlar olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Schumpeter, 1991: s. 221).

Bunun yanı sıra, Schumpeter toplumların içinde bulunduğu kurumsal yapının anlaşılabilmesi için bu alanlara ek olarak iktisat sosyolojisinin gerekliliğine işaret etmiştir (Schumpeter, 2006: s. 8). Bu bağlamda, piyasa mekanizması gibi iktisadi mekanizmaların ideal düzeyde nasıl işlediği iktisat teorisinin alanına girerken, hükümet düzenlemeleri, özel mülkiyet ve özel girişim gibi kurumsal mekanizmaların ekonomi üzerindeki etkilerinin yorumlanması iktisat sosyolojisinin alanına girmektedir (Schumpeter, 1991: s. 293-294). Böyle bir analiz yöntemi benimseyerek Schumpeter, Sombart gibi iktisadi Dilthey'in tin bilimleri olarak tanımladığı alanın bir parçası olarak görmüş; üretim, tüketim, mübadele gibi temel iktisadi süreçlerin sosyal ve kültürel yönüne vurgu yapmıştır.

Görüldüğü gibi Schumpeter, Sombart'a oldukça benzer bir şekilde iktisat bilimine bütüncül bir perspektifle yaklaşarak iktisadın gerek teknik ve teorik yönünü gerekse insan davranışlarını biçimlendiren kurumsal ve tarihsel yönünü dikkate almıştır. Sombart gibi Alman Tarihçi Okulu'nun iktisadi araştırmalar yapılırken ekonominin yanı sıra toplumsal hayatın bütün yönlerini ele alan bütüncül perspektifini benimsemiştir. Bu çerçevede, Schumpeter'in *Business Cycles* (1939), *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) ve *History of Economic Analysis* (1954) isimli eserleri Alman Tarihçi Okulu'nun bütüncül, tarihsel ve evrimsel yaklaşımının en güçlü bir şekilde yer aldığı eserleridir.

2.2. İdeoloji ve Değer Yargılarının Bilimdeki Yeri

Sombart ve Schumpeter arasında metodolojik anlamda kurulabilecek en önemli ilişkilerden biri de her ikisinin de ideolojinin ya da diğer bir deyişle dünya görüşünün bilim ile olan ilişkisini vurgulamasıdır. Schumpeter'in İktisadi Analiz Tarihi kitabında tartıştığı ve iktisatla ideoloji arasında yakın bir ilişki olduğunu ileri süren “bilim öncesi vizyon” (*preanalytic vision*) kavramı ile Sombart'ın görüşleri arasında büyük bir paralellik bulunmaktadır. Sombart bu kitapta değer yargıları ile iktisat bilimi arasındaki ilişkiyi detaylı bir biçimde incelemiştir. Sombart, dünya görüşü ya da ideolojiyi “*dünyanın ve dünyadaki yaşamımıza ait anlamlandırmaların (Sinndeutung) bütünü*” olarak tanımlamaktadır. Bireyin dinsel, politik, bilgi ve ahlaka ilişkin tutumunu belirleyen bu değerler araştırma konusunun seçiminden yöntemine kadar araştırmanın pek çok yönünü etkiler (Sombart, 2004: s.1). Bu nedenle, Sombart, pozitivistlerin, değer yargılarından arındırılmış nesnel bir sosyal bilimin mümkün olduğu yolundaki anlayışlarını benimsememiştir. Sosyal bilimler sözü konusu olduğunda araştırmacının sahip olduğu ideolojinin araştırmayı etkilemesi kaçınılmazdır. Aşağıdaki alıntılarda görüldüğü gibi Sombart, araştırma bulgularının bilinçli bir şekilde manipüle edilmesine yol açmıyorsa, dünya görüşünün bilime bir zararı olmadığını,

aksine bilimin ilerlemesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

“François Quesnay'ın ekonominin doğal yasalarına ekonomik tabloyu, coşkulu vatansever Friedrich List'e verimli güçler öğretisini, Karl Marx'ın burjuvaziye yönelik aşırı nefretine ise kapitalizmin keşfini borçluyuz.” (Sombart, 2004: s. 19).

“Onun dünya görüşü ile ilgili yaklaşımları önemli sorunlara dikkat çeker ve belirli idealleri gerçekleştirmek arzusu onu saydamlaştırır ve nesnelerin ilişkilerinin temeline inmek arzusunu güçlendirir. Kim için bir şey önemsizse onun için derin bilgiler kapalıdır. Yalnızca coşkulu olanlar değerlendirir ve arzulayan kişiler nitelikli araştırmacılar olabilir.” (Sombart, 2004: s. 29-20).

Sombart'ın değer yargılarının kuramlarla yakın ilişkisi olduğunu vurgulayan bu düşünceleri Schumpeter'in İktisadi Analiz Tarihi kitabında vurguladığı “*bilim öncesi vizyon*” kavramı ile ortaya attığı düşüncelerle oldukça benzerdir. Bu çerçevede, Schumpeter tıpkı Sombart gibi araştırmacının değer yargılarının, dünya görüşünün ve ideolojisinin araştırmanın tüm süreçlerine yansıdığını ileri sürmüştür. Schumpeter her araştırmacının, araştırmasına bir bilim öncesi vizyonla başladığını ifade eder. Bu bağlamda Schumpeter, Sombart'a oldukça benzer bir şekilde, bilim insanının sahip olduğu dünya görüşünün ya da ideolojinin araştırma konusunun seçiminden bulgularına kadar pek çok yönde etkilediğini ileri sürmüştür (Schumpeter 1991: s. 274). Schumpeter'e göre her iktisatçı böyle bir vizyondan hareket eder. Araştırmacının dünya görüşü sadece bulgularını değil, kullanacağı akıl yürütme biçimini diğer bir deyişle benimsediği yöntemi de belirleyecektir. Schumpeter bu nedenle iktisat teorilerinin gerisindeki vizyonların da incelenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. İktisat teorilerinin ardındaki vizyonların incelenmesi bu vizyonların oluşturulduğu sosyal ve kurumsal bağlamın da dikkate alınmasını kaçınılmaz hale getirir (Özel, 2001: s. 24). Hem Sombart'ın hem Schumpeter'in benimsediği bu anlayış, iktisadi olaylar analiz edilirken ekonomilerin tarihsel ve bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşım ise her devrin kendine özgü iktisadi zihniyetinin ve kurumsal yapısının iktisadi analiz yapılırken göz önünde bulundurulmasını gerekli kılar.

Sombart ve Schumpeter'in metodolojik anlayışlarındaki bu benzerlik, 1880'lerde tarihçi okulun temsilcisi Schmoller ile marjinalist okulun temsilcisi Menger arasında patlak veren metod tartışmasında³ (*methodenstreit*) her iki iktisatçının da benzer bir tutum takın-

3 Genç Alman Tarihçi Okulu'nun temsilcisi Gustav Von Schmoller ile Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu Carl Menger arasında 1883 yılında başlayan bu tartışma uzun yıllar iktisat tarihçileri ile teorisyenler arasında bir entelektüel mücadeleye dönüşmüştür. Bu tartışmanın kökenleri İngiliz klasik iktisatçıların soyut teorik analizlerine tepki gösteren Wilhelm Roscher (1817-1894), Bruno Hildebrand (1812-1878) ve Karl Knies (1821-1898) gibi iktisadi araştırmalar yapılırken tarihsel araştırmalar yapılması gerektiğini vurgulayan ve ekonomiye ilişkin zamandan mekândan bağımsız evrensel nitelikte yasalar üretilmeyeceğini savunan ilk kuşak Alman tarihçi okul iktisatçıların görüşlerine dayanır. Bu iktisatçılar iktisatta teori kullanılmasından çok Ricardo'nun yaptığı gibi tarihsel ve sosyal koşullar göz önünde bulundurulmaksızın oluşturulan soyut teorilerin üretilmesine karşı çıkmışlardır. Oysa Genç tarihçi okulun temsilcisi Schmoller bu tartışmanın ötesine geçmiş ve İngiliz klasik iktisatçıların soyut tümdengelim teorilerinin iktisatta bir yeri olmadığını ileri sürmüştür. Schmoller'e göre bilimsel iktisat tarihsel monografilerden oluşmalıdır. Schmoller o dönemde Almanya'da oldukça

masına neden olmuştur. Gerek Sombart gerekse Schumpeter tartışmanın iki uç kısmında yer almaktansa ampirik ve teorik araştırma arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, her iki düşünür de iktisadi analiz yapılırken tarihsel yöntemin mi yoksa teorik yöntemin mi daha üstün olduğunu tartışmak yerine bu iki yöntem arasında kurulacak işbirliğinin iktisat bilimi açısından çok daha faydalı olacağını düşünmüştür. Her ne kadar Schumpeter başlangıçta Walras'ın statik yöntemini benimsemesi nedeniyle marjinalist tarafın yanında imiş gibi görünse de zamanla marjinalist analize karşı daha eleştirel bir tutuma sahip olmuştur (Fine ve Milokanis, 2014: s. 25). Ancak Schumpeter'in marjinalistlere karşı daha eleştirel bir tutum benimsemesi onun teoriye önem vermediği anlamına gelmemelidir. Bu anlamda Schumpeter uzun yıllar süren bu tartışmayı tarih ve teoriyi karşı karşıya getiren gereksiz bir çatışma alanı olarak yorumlamış ve bu tarihi kavgayı “boşa harcanmış enerjiler tarihi” olarak nitelendirmiştir (Schumpeter, 2006: s. 782). Bu çerçevede, hiçbir yöntemin evrensel olarak iyi ya da kötü olarak tanımlanamayacağını belirterek farklı düşünce okulları arasında bir uzlaşma kurmaya çalışmıştır (Machlup, 1951: s. 145). Her ne kadar her iki iktisatçı da iktisat teorisi ve iktisat tarihi arasında kurulabilecek bir işbirliğinin önemine vurgu yapsa da iktisadi analizlerinde Alman Tarihçi Okulu'nun tarihsel, evrimsel ve bütüncül bakışının daha baskın bir yer edindiğini söylemek mümkündür.

3. Teorik Benzerlikler

1990'lı yıllardan internet ve bilgisayar teknolojisinin neden olduğu hızlı teknolojik gelişme yıllarında yenilik, girişimci ve yaratıcı yıkım kavramları ile Schumpeter çok önemli bir iktisatçı haline geldi. 1990'ların hızlı gelişen ve değişen ekonomik dünyasını açıklamak üzere kullanılan bu kavramlar Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* isimli kitabındaki kapitalizm analizinin temellerini oluşturur. Teknolojik gelişmenin neden olduğu hızlı ekonomik değişim beraberinde Schumpeter'in vurguladığı evrim ve değişme konularının merkezi öneme sahip olmasını sağlamıştır. Nelson ve Winter'in 1982 tarihli “*An Evolutionary Theory of Economic Change*” çalışması kökleri Veblen'e kadar giden evrimsel iktisat okulunun canlanmasını sağlamıştır. Bu kitapta, yazarların Schumpeter'in fikirlerinden yararlandıklarını vurgulamaları ve Schumpeter'e sık sık referansta bulunmaları Schumpeter'in evrimsel iktisat okulunun temelini oluşturan bir iktisatçı olarak kabul edimesine neden oldu⁴ (De Liso, 2022: s. 141). Schumpeter'in yenilik, yaratıcı yıkım ve girişimci kavramlarının 1980'li yılların hızlı ekonomik değişmesini açıklayan kavramlar haline gelmesi Schumpeter'e yönelik entelektüel ilgiyi muazzam bir biçimde artırdı. Batı dünyasında kapitalist değişmeyi açıklamada bu kavramlara vurgu yapan en önemli iktisatçı Schumpeter'dir. Ancak Schumpeter tarafından ünlenecek bu kavramlar Schumpeter'den

etkili bir iktisatçı olması Schmoller'in teorik iktisada ilişkin eleştirilerinin büyük bir yankı bulmasına neden olmuştur (Nardinelli ve Meiners, 1988: s. 543-545).

4 “Çalışmamızda Joseph Schumpeter'in etkisi o kadar yaygındır ki burada özel olarak vurgulanması gerekir. Gerçekten, “*neo-Schumpeterian*” terimi bizim evrimci olarak dizayn ettiğimiz tüm yaklaşımımızı tanımlamak için uygun olacaktır” (Nelson ve Winter, 1982: s. 39).

çok daha önce Sombart tarafından literatüre kazandırılmış ve geniş bir şekilde ele alınmıştır. Schumpeter, yaratıcı yıkım, girişimci ve yenilik gibi kavramları ele alırken Sombart'tan çok etkilenmiştir.

3.1. Kapitalist Gelişmenin İtici Gücü: Girişimci, Yenilikler ve Yaratıcı Yıkım

Sombart ve Schumpeter'in analizlerinde girişimci ve yenilikler kapitalist sistemin itici gücünü oluşturur. Her iki iktisatçı da kapitalizmin doğuşunu ve gelişimini girişimcilik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yenilik faaliyetleri ile ilişkilendirerek, girişimci ve burjuvazinin kapitalist gelişmedeki rolünü ele alan bir tarihsel analiz ortaya koymuş ve kapitalist sistemin geleceğini de girişimcilik ruhunun ve yenilik yaratma kapasitesinin azalması ile açıklamıştır.

Sombart girişimci ve burjuvazinin kapitalist gelişmedeki rolünü genel olarak kapitalist zihniyetin doğuşu çerçevesinde ele almıştır. Zihniyetin kapitalizmin ortaya çıkışındaki rolünü açıklamak, Sombart'ın eserlerinin temel odak noktasını oluşturmuştur. *Yahudiler ve Modern Kapitalizm* (1911) kitabında, Yahudilerin modern kapitalizmin ortaya çıkışındaki rolünü detaylı bir şekilde tartışmıştır. Bu kitapta Yahudilerin modern kapitalizmi yönlendiren ticari mekanizmanın birçok ayrıntısını nasıl icat edip mükemmelleştirdiğini detaylı bir tarihsel analizle ortaya koymuş; kapitalist örgütlenmeye özgü niteliklerin ortaya çıkmasında Yahudilerin büyük bir etkisinin bulunduğunu ileri sürmüştür (Sombart, 2016: s. 28-29). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* (1912) kitabında ise aşk, lüks ve kapitalizmin modern kapitalizmin gelişmesindeki rolünü ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Haçlı Seferleri'nden sonra Avrupa toplumunun geçirdiği kültürel dönüşümlerin cinsler arasındaki ilişkiyi değiştirdiğine vurgu yapan Sombart, bu değişimin sonucu olarak egemen sınıfların yaşam tarzlarındaki değişimlerin, diğer bir deyişle lüksün ortaya çıkışının modern kapitalizmin gelişimi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür (Sombart, 2016: s. 9-10). *Burjuva* (1913) isimli kitabında da insanın ahlaki ve entelektüel özelliklerinin modern kapitalizmin ortaya çıkışı üzerindeki rolünü incelemiştir. Bu eserleriyle Sombart zihniyet, din, kültür ve ahlak vb. unsurların modern kapitalizmin yükselişinde etkili olduğunu ileri sürmüş; maddi unsurların yanı sıra bu tür manevi unsurların da modern kapitalizmin ortaya çıkışında önemli olduğunu vurgulamıştır (Baş Dinar, 2022b: s. 457).

Sombart kapitalist zihniyetin oluşumunu en detaylı bir şekilde 1913 yılında yayınlanan *Burjuva* isimli kitapta ortaya koymuştur. Sombart'a göre "...ekonomik yaşamı belirleyen ve içinde zekâ, karakter özellikleri, amaç ve eğilimler, değer yargıları gibi ekonomik bir sisteme ait insanın davranışını belirleyen ve düzenleyen bütün insani yetenekler ve ruhsal etkinlikler" (Sombart, 2020: s. 17-18) ekonomik yaşamın zihinsel ya da tinsel unsurlarını oluşturmaktadır. Sombart bu unsurlara örnek olarak belli bir mesleki alanla sınırlı olan çalışkanlık, namuslu ya da dürüst olmak gibi kişisel özellikleri, hesabı kuvvetli olma, belli bir muhasabe yöntemini uygulama gibi yetenekler ve davranış biçimlerini vermektedir (Sombart, 2020: s. 18). Sombart kapitalist zihniyetin nasıl ortaya çıktığını açıklamadan önce kapitalizm öncesi zihniyetin özelliklerini ortaya koymuş ve bu özelliklerin zaman içinde nasıl radikal bir dönüşüm geçirecek yerini kapitalist zihniyete bıraktığını incelemiştir.

Sombart'ın doğal insan olarak tanımladığı kapitalizm öncesi insanın ekonomik faaliyetlerinin temel amacı toplumsal konumuna uygun bir biçimde insanın temel gereksinimlerini karşılamaktır (Sombart, 2020: s. 25-26). Sombart'a göre bu dönemde ekonomide para kazanma amacı taşıyan ekonomik faaliyetler görülmekle birlikte, bu tür faaliyetler toplumun tüm ekonomik eylemlerini yönlendirecek bir düzeyde değildir (Sombart, 2020: s. 29-30). Bu çerçevede, kazanma dürtüsünün kapitalizm öncesi dönemde iktisadi etkinlikleri belirleme gücü oldukça zayıftır. Bunun yanı sıra, Sombart'a göre hesaplama, ölçme ve rakamların doğru kullanımı ilgili entelektüel yetersizlik bu dönemin en önemli özelliklerinden biridir. Bu dönemde, malların değişim değerleri için değil kullanma değerleri için üretiliyor olması nedeniyle üretim ve mübadele süreçlerinin akılcı bir şekilde gelişmesini sağlayacak yeterli bir motivasyon yoktur. İktisadi faaliyetlerin para kazanmak amacıyla değil de ihtiyaçları karşılamak amacıyla yürütülmesi nedeniyle zanaatkâr açısından önemli ve öncelikli olan, doğal gereksinimleri karşılayacak malları olabildiğince iyi ve sağlam bir şekilde üretmektir. Buna bağlı olarak, kapitalizm öncesi dönemde bireyler genel olarak yeniliklere duyarsız olma ve alışkın olanı sürdürme eğilimindedir. Böyle bir toplumda bireyler işlerini bildikleri teknikleri uygulayarak en iyi şekilde yapmaya odaklanmakta ve değişimden kaçınmaktadır (Sombart, 2020: s. 32-33). Sombart'a göre, uzun süre bu şekilde işleyen toplumun yapısı kapitalist zihniyetin ortaya çıkışı ile birlikte çarpıcı bir biçimde değişmiştir. Sombart kapitalist zihniyetin girişimcilik ruhu ve burjuva zihniyeti olmak üzere iki önemli unsurdan oluştuğunu belirtir. Bu bağlamda, girişimcilik ruhunu para tutkusu, serüven aşkı, yaratıcılık ruhu vb. gibi unsurlarla açıklarken, burjuva zihniyetini düşünceye dayalı dikkat, sözlerini tartarak söyleme, akılcı bir ölçülülük, düzen ve idareli olma gibi niteliklerle özdeşleştirmektedir (Sombart, 2020: s. 35).

Sombart *Burjuva* kitabında girişimcilik ruhunun ve kapitalist zihniyetin ortaya çıkışını tarihsel bir analiz çerçevesinde ortaya koyar. Sombart girişimi "geniş anlamda aynı ve tek bir iradeye boyun eğen birçok insan arasında süreklilik taşıyan bir işbirliğinin uzun vadede gerçekleştirilmesi" (Sombart, 2020: s. 70) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda girişimin uzun vadeli bir plana dayanması, işbirliği ile yapılması ve süreklilik taşıması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Böyle bir işbirliğinin gerçekleşebilmesi için girişimcinin planlar yapabilecek bir zihinsel kapasiteye ve rasyonel akıl yürütmeye sahip olması gerekir. Bunun yanı sıra, girişimcinin bir planı gerçekleştirebilecek arzu ve iradeye sahip olması da son derece önemlidir. Bu özellikleri nedeniyle, Sombart girişimci ile mucit arasında bir ayrım yapar. Girişimci sadece bir şeyi yaratan değil, aynı zamanda kendi ya da başkasının icat ettiği şeyi çeşitli yollarla hayata geçiren kişidir. Diğer bir deyişle, plan yapmak ya da bir şey icat etmek girişimci için yeterli değildir. Sombart'a göre girişimcinin iyi bir fatih, iyi bir örgütleyici ve iyi bir müzakereci olması gerekir. Bu anlamda girişimci tıpkı bir fatih gibi önüne çıkacak bütün engelleri aşip geçme konusunda kararlı olan bir kişiliğe sahip olmalıdır (Sombart, 2020: s. 71-72). Sombart'ın analizinde girişimcinin ortaya koyduğu yenilikler sistemin itici gücünü oluşturur.

"Kapitalizm bir yenilik çılgınlığıdır... rakipleri ortadan kaldırarak onlara dayalı yeni işletmelerin kurulmasını engellemek ya da özellikle ... yeni ve daha karlı süreç-

ler getirme yolu ile kapitalizm en içteki arzusunu bastırır: daha fazla kar elde etmek.” (Sombart, 1927: s. 87 akt. Chaloupek, 1995: s. 136).

Schumpeter de Sombart'a oldukça benzer bir biçimde girişimciyi ve girişimcinin ortaya koyduğu yenilikleri açıklamaya girişmeden önce kapitalizmin önceki üretim tarzlarından farklılıklarını ortaya koyan bir tarihsel analiz sunmuştur. Bu çerçevede, kapitalist sistemde sanayi ve ticaret burjuvazisinin feodal senyörlerden farklı olarak gücünü iş hayatındaki başarılarına borçlu olduğuna ve burjuvazinin çalışma hayatındaki başarısının da büyük ölçüde yetenekleri ve üstün çalışma gücü tarafından belirlendiğine dikkat çekmiştir. Schumpeter kapitalizmin gelişmesinde bireysel girişimcinin başarısını ve yeteneklerini ön plana çıkartmış ve kapitalist sistemin diğer sistemlerden başarılı olmasını da bu temelde açıklamıştır (Schumpeter, 2008: s. 73). Sombart gibi Schumpeter de kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte para kazanma amacının en öncelikli amacı haline geldiğine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, kapitalist toplumda önceki bireylerin eylemlerini yönlendiren temel güdü önceki toplumlardan farklı olarak iktisadidir.

“Burjuvazi toplumu tamamen iktisadi bir kalıba dökmüştür: Temeli, yapısı, bütün aksamı iktisadi parçalardan meydana gelmiştir. Binanın ön cephesi hayatın iktisadi tarafına dönük durumdadır. Ödül ve cezalar parayla ifade olunmakta; çıkışlar, inişler gene maddi kazanç ya da kayıplara tekabül etmektedir... Başarının mükâfatı gelişigüzel dağıtılmadığı halde, adı geçen iş hayatı başarılarının çekiciliğine şans faktörü de eklenmiştir; iş hayatı rulete değil pokere benzemektedir. İş hayatında mükâfatlar; kabiliyete, enerjeye, üstün çalışma gücüne verilmektedir. Bununla birlikte bu nitelikleri ölçmek mümkün olsaydı, her gerçekleşmeyi sağlayan niteliklerin tam olarak mükâfat bulamadığı görülecekti. Şöyle ki, büyük kazançlar azınlık tarafından paylaşılmakta, geriye kalan girişimciler daima büyük kazanç payları peşinde koşarak teşebbüslerinden vazgeçmemektedirler. Sistemin cezalandırmaları da zayıflara karşı yöneltilmiştir. Uzman olmayan elemanlar ve yöntemler sistem dışına atılmaktaysalar da, bütün girişimcileri tehdit eden iflas korkusu, daima canlı durmakta, daha adil ve doğru bir ceza sisteminden çok daha etkili bir nitelik taşımaktadır.” (Schumpeter: 2008: s. 73-74)

Schumpeter girişimciyi “*bir buluşu ya da genel olarak hiç kullanılmamış bir teknik imkânı kullanarak üretim sistemini yenileyen ve düzelten kişi*” olarak tanımlamaktadır. Schumpeter'in analizinde girişimci yenilikleri hayata geçiren kişidir. Bu anlamda, Schumpeter'e göre girişimci yeni teknolojik imkânları kullanarak yeni bir mal üreten ya da eski bir malın üretimine ilişkin yeni bir yöntem geliştiren, yeni bir hammaddeyi bulup çıkaran ve herhangi bir endüstri dalına yeni düzenlemeler yaparak organizasyonel yenilikler getiren kişidir (Schumpeter, 2008: s. 132). Schumpeter'de girişimci kapitalist sistemde kapitalist hayatın temelini oluşturan değişimi sağlaması nedeniyle en önemli kişidir (McCaffrey, 2009: s. 6). Schumpeter söz konusu yenilikleri yeni tüketim maddelerinin yaratılması, yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni pazarların bulunması ve yeni endüstriyel örgütlenmelerin oluşturulması olarak sıralamaktadır (Schumpeter, 2008: s. 82-83). Bu noktada, Sombart gibi Schumpeter de bir yenilik ya da girişimcilik faaliyetinden söz edebilmek için yeni malların, üretim yöntemlerinin ve organizasyonel yapıların bulunmasının yeterli ol-

madığını ve bunların hayata geçirilmesinin de son derece önemli olduğunu belirtmiştir (Schumpeter, 2008: s. 132). Bu anlamda uygulamaya geçirilemeyen ve dolayısıyla ekonomik bir kazanca dönüşmeyen bir icadın yenilik olarak tanımlanması mümkün değildir.

Schumpeter Sombart'a oldukça benzer bir şekilde yenilik ya da girişimcilik faaliyeti olarak tanımladığı faaliyetleri gerçekleştiren girişimcilerin normal insanlardan ayırt edici üstün özelliklere sahip olduğunu vurgulamıştır. Schumpeter Sombart'tan farklı olarak sahip olduğu sıra dışı özellikleri nedeniyle girişimcinin sadece ekonomik değişimin değil sosyal değişimin de bir öncüsü olarak görmüştür. Kapitalizmde rekabet olgusu girişimcileri varlıklarını devam ettirebilmek için en uygun ve doğru kararları almak baskısı altında bırakır. Bu nedenle, Schumpeter de girişimcinin iyi bir fatih, örgütleyici ve müzakereci olması gerektiğini belirtir.

Gerek Sombart'ın analizinde gerekse Schumpeter'in analizinde ekonomik gelişimin itici gücünü girişimci oluşturur. Bu bağlamda, kapitalist sistemin rekabetçi yapısı girişimcileri sürekli olarak yenilik yapma –yeni pazarların bulunması, piyasaların açılması, yeni ürünlerin ve yeni üretim süreçlerinin uygulamaya sokulması- baskısı altında bırakır. Ancak kapitalizmin bu unsurlar dolayısıyla sürekli olarak değişmesi kapitalist sistemi devamlı bir ihtilal ve yenilenme havası içinde tutar. Kapitalist gelişimin itici gücünü oluşturan yenilikler bir yandan kapitalist gelişmeyi sağlarken diğer yandan bu yeniliklerin hayata geçirildiği alanlarda ya da yerlerde eski kapitalize edilmiş değerlerin yok olmasına neden olur (Schumpeter, 2008: s. 81-86). Schumpeter'in bu süreci yaratıcı yıkım olarak nitelendirmesinin nedeni budur. Schumpeter'e göre her kapitalist girişim rekabet sürecinde yenik düşmemek ve varlığını sürdürmek için bu gelişime er geç ayak uydurmak zorunda kalır (Schumpeter, 2008: s. 83).

Kapitalist sistemin ardında yatan rekabet olgusu hem kapitalist gelişmeyi ortaya çıkartır hem de kapitalist sistemin altını oyar. Gerek Sombart'ın gerekse Schumpeter'in bu süreci “yaratıcı yıkım” olarak adlandırmasının nedeni budur. Çünkü yaratıcı yıkım kapitalist sistemin doğmasının ve gelişmesinin özünde olduğu gibi aynı zamanda da kapitalist sistemin çöküşünün bir habercisidir.

3.2. Kapitalizmin Çöküşü: Rasyonelleşme, Bürokratikleşme ve Girişimci Ruhun Kaybolması

Görüldüğü gibi gerek Sombart'ın gerekse Schumpeter'in analizinde girişimci ve girişimcinin ortaya koyduğu yenilikler kapitalist gelişimin motorudur. Ancak girişimcinin kapitalist sistemdeki rekabetçi baskı nedeniyle kapitalist gelişmedeki bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi tekeli kapitalizm koşullarında mümkündür. Bu noktada, Sombart kapitalizm geliştikçe ve firma yapısı büyüdükçe mümkün olan en yüksek kazancı elde etmek girişimin temel amacı haline gelecektir. Artık girişimci açısından önemli olan üretilen malın niteliği ya da kalitesi değildir. Modern kapitalist toplumda kar satış hacmi ile orantılı olduğundan girişimci bütün çabasını satış hacmini artırmaya harcar (Sombart, 2020: s. 206-207). Bu nedenle, modern girişimci satış hacmini artırmak için reklam ve satış faaliyetlerine ağırlık verir. Tekelci kapitalizm koşullarının egemen olduğu böyle bir aşamada,

girişimcilerin en öncelikli amacı mümkün olan en yüksek karı elde etmektir. Bunun için girişimciler özgürlük alanlarının olabildiğince geniş olmasını talep eder. Bu anlamda, girişimci, devlet ya da sendika temsilcilerinin çalışma sözleşmeleri üzerinde söz sahibi olmalarından duydukları hoşnutsuzluğu her fırsatta dile getirir. Kapitalizmin bu aşamasında büyük tüccar ve sanayici kazanç elde etme amacının önündeki her türlü engele itiraz etmekte ve sınırsız bir özgürlük ve hareket alanı talep etmektedir (Sombart, 2008: s. 208-209).

Schumpeter de benzer bir şekilde neoklasik iktisat teorisinin tam rekabet piyasasının yenilik ortaya koymak açısından uygun olmadığını ve bu nedenle artan rekabet baskısı nedeniyle kapitalizmin giderek tekelci bir yapıya doğru evrileceğini vurgular. Çünkü tanım gereği fiyat ve üretim kararlarını etkilemeyecek derecede çok sayıda küçük firmanın, sermaye yapısının yetersiz olması nedeniyle yenilik yaratma kapasitesinin yanı sıra üretim yöntemlerindeki değişimlere ve yeni teknolojiye adapte olma yetenekleri de oldukça sınırlıdır (Schumpeter, 2008: s.106).

Görüldüğü gibi, her iki iktisatçı da kapitalist sistemdeki artan rekabet baskısının kaçınılmaz bir şekilde firma ölçeğinin büyümesi ile sonuçlanacağını vurgular. Ancak yeniliklerin ve dolayısıyla kapitalist gelişmenin ortaya çıkabilmesi için firma ölçeğinin büyümek zorunda olması bir takım sorunları beraberinde getirir. Firma yapısının büyümesiyle birlikte bürokratikleşme artacak ve artık yenilikler bireysel girişimcilerin kontrolünden çıkarak profesyonel ar-ge departmanlarında gerçekleştirilecek ve yenilik yapma sürecinin kendisinin de bürokratikleşmesine neden olacaktır (Schumpeter, 2008: s. 131-134).

Gerek Sombart gerekse Schumpeter kapitalizmin ortaya çıkışını rasyonel akıl yürütme ile ilişkilendirir. İktisadi hayatın rasyonalizasyonu gerek teknolojik gelişmeye neden olarak gerekse üretim örgütlenmesini daha verimli hale getirerek yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kapitalizmin gelişmesiyle artan rasyonalizasyon sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamış; bütün insani etkinliklerin salt akılcı düşünce temelinde gerçekleşmesine neden olmuştur (Sombart, 2020: s. 206-209).

Sombart'a göre kapitalizmin gelişmesiyle rasyonel akıl yürütme ve bürokratikleşme yenilik sürecini nesnelleştirme, mekanikleştirme ve otomatikleştirme eğilimindedir. Dolayısıyla kapitalist gelişmenin ileri olduğu bu aşamada girişimcinin işleri yürütme biçiminde önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Bundan böyle, kapitalizmin erken dönemlerinde kapitalist gelişmenin itici gücü olan girişimcinin bireysel olarak yenilik yaratma arzusu arka plandadır. Ekonomik akılcılık ve büyüyen firma yapısının bir sonucu olarak yenilikler artık profesyonel Araştırma-Geliştirme departmanlarında gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Sombart, 2020: s. 384).

Girişimci artık bütün enerjisini sahibi olduğu ticari ya da sınai işletmenin daha çok para kazanmasına adanmakta ve bunun için firmasını büyütüp geliştirmeye odaklanmaktadır. Firma yapısı büyüdükçe artan rasyonalizasyon şirket yapısının bürokratikleşmesine neden olmaktadır. Bundan böyle yenilikler bireysel girişimcilerin tutkulu eylemlerinin sonucu olmaktan çıkacak ve şirketlerin araştırma geliştirme departmanlarında profesyonel bir uğraş haline gelecektir. Girişimcilik ruhunun azalmasıyla birlikte kapitalizm bir gerileme süreci

içine girecektir. Schumpeter bu durumu “ilerlemenin kendini rutinleştirilmesi” ya da “yeniliğin rutinleşmesi” sözcükleri ile tanımlamaktadır. Schumpeter ve Sombart kapitalizmin üretimin mekanikleşmesinden kaynaklanan büyük girişimlerin bürokratikleşmesine bağlı olarak düşüşe geçeceği görüşünü paylaşır (Chaloupek, 1995: s. 127-130). Sombart'a göre bu süreç kapitalizmin giderek genişleyici gücünü kaybetmesine ve kapitalizmin durgunluk aşamasına girmesine neden olacaktır. Schumpeter kapitalizmde yeniliğin ve girişimcinin sürekli olarak yeni ekonomik büyüme periyodları yaratacağını ve eski yapıyı yok ederek yenisini ortaya koyacağını vurgulamaktadır (Michaelides and Milios, 2015: s. 501).

Görüldüğü gibi gerek Sombart gerekse Schumpeter'in analizinde kapitalizmin durgunluğa girmesinin temel nedeni girişimcilik ruhunun zayıflamasıdır. Diğer bir deyişle, her ikisinin analizinde de girişimlerin çabalarıyla başlayan kapitalist gelişme süreci girişimcilik ruhunun zayıflaması ile baltalanmaktadır. Her iki iktisatçı da kapitalizmin gerilemesinin temel nedeni olarak girişimcinin yenilik yaratma dürtüsünün artık bir nevi alışkanlık haline gelmesini ve sıradanlaşmasını göstermektedir. Yeniliğin ve dolayısıyla girişimcilik faaliyetinin rutinleşmesiyle birlikte teknik ilerleme ve yenilikler bu konuda Araştırma-Geliştirme departmanlarında uzman kişiler aracılığıyla sürdürülmeye başlanır. Bu durum ekonomik gelişmenin kişilere bağlı olmaktan çıkıp otomatikleşmesine ya da diğer bir deyişle rutinleşmesine neden olmuş; eski girişimcilerin romantik ticari maceraları yerini ince hesaplara dayanan araştırmalara bırakmıştır (Schumpeter, 2008: s. 132-133).

Schumpeter kapitalist gelişmenin motoru olma özelliğini nasıl yitirdiğini askeri alandan örnek vererek şu şekilde açıklamaktadır:

“Eskiden (Napolyon savaşlarında da) general, insanları sevk eden kimseydi ve kazanılan zaferler ve bu zaferin sağladığı sosyal prestijler, tamamen bu generalin ya da şefin kişisel başarısı olmaktadır. Savaş tekniği ve orduların yapısı gereği bu şefin kişisel kararları ve bulaşıcı enerjisi hatta şahlanmış bir at üzerindeki gerçek duruşu, taktik ve stratejik durumların temel unsurlarıydı. Napolyon'un savaş alanlarındaki varlığı hissedilmeydi ve hissedilmeliydi. Hâlbuki artık durum böyle değildir. Kurmay heyetlerinin çalışmaları kişiliği silmekte; sonuca ilişkin detaylı hesaplamalar, altıncı hissin yerini almaktadır. Büyük şefin kitlelerin arasına karışma fırsatı artık yoktur. O da diğerleri gibi-yerine başkasının konulması o kadar zor olmayan- sıradan bir büro memurudur.” (Schumpeter, 2008: s. 133).

Yukarıdaki alıntıda Schumpeter askeri alandaki liderliğe çok benzer bir şekilde girişimcinin kişiliğinin ve bireysel çabasının kapitalist gelişmede ayırt edici bir role sahip olduğunu vurgulamak istemektedir. Nasıl komutanın coşkusu ve bireysel çabası savaşın başarısını etkiliyorsa girişimcinin bireysel olarak çabası ve heyecanı da kapitalist gelişmenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Firma yapısının büyümesiyle birlikte önceden girişimcinin bireysel çabalarının ve tutkularının bir yansıması olan yeniliklerin, giderek kişisel heyecanlardan bağımsız bürokratik mekanizmalarca gerçekleştirilmesi, kapitalist gelişmenin sekteye uğramasının en önemli nedenlerinden biridir.

Schumpeter'in analizinde kapitalizmin gelişmesini engelleyen hukuki ve idari unsurların ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktör rasyonalizasyondur. Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi gerek Sombart gerekse Schumpeter için rasyonalizasyon kapitalizmi kendinden önceki sistemlerden ayıran ve kapitalist gelişmeyi hızlandıran en önemli unsurlardan biridir (Schumpeter, 2008: s. 123-124). Kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan rasyonalizasyon daha önce de vurgulandığı gibi kapitalist gelişmenin itici gücü olan yeniliklerin rutinleşmesine neden olarak girişimcilik ruhuna zarar vermektedir. Schumpeter'e göre ileri derecede rasyonalizasyon zamanla özel hayata da yansiyacak ve burjuva aile yapısında köklü değişimlere neden olacaktır. Bu bağlamda, aşırı rasyonalizasyon bireylerin her şeye fayda maliyet ekseninden bakmalarına ve çocuk yetiştirmenin külfetli görünmesine yol açarak aile yapısının küçülmesine neden olmuştur. Ayrıca artan rasyonalizasyon bireyler arasındaki ilişkileri de dönüşüme uğratmış; özellikle de yaşamın gerektirdiği bir takım görevler bu işlerde uzmanlaşmış kişilere bırakılmıştır. Dolayısıyla, kapitalist gelişmeye bağlı olarak bireylerin yaşam biçiminde büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır (Schumpeter, 2008: s. 157-160).

Schumpeter tüm bunların kapitalist üretim mekanizmasının yeterliliği bakımından ifade ettiği anlamı şu şekilde açıklamaktadır:

“..Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, onlar, görüşleri ve güdülleri böyle bir ev tarafından şekillendirilen ve esas olarak, eşi ve çocukları için tasarruf edip, çalışan insanın davranışlarını analiz etmişlerdir. Bunlar işadamlarının ahlaki görüşünden silinip gider gitmez, farklı şeylerle ilgilenen ve farklı şekillerde hareket eden farklı türde bir homo economicus karşımıza çıkar. Bireyci faydacılığının bakış açısından bakıldığında, eski tip davranış onun için tamamen irrasyonel olurdu. Kapitalizmin romantizmden ve kahramanlıktan uzak uygarlığında kalan tek romansı ve kahramanlığı yitirmiştir... ve o hasadı bizzat kendisinin yapıp yapmayacağına bakmaksızın gelecek için çalışmasını emreden kapitalist etiği de kaybetmiştir.” (Schumpeter. 2008: s. 160).

Görüldüğü gibi Schumpeter girişimcinin öneminin azaldığı bu süreç nihayetinde kapitalizmin koruyucu kurumlarının giderek zayıflamasına ve Sombart'ın kapitalist zihniyet adını verdiği unsurların içeriden çözülüp dağılmasına neden olacaktır. Gerek Sombart gerekse Schumpeter'e göre burjuva kültüründe meydana gelecek bu türden bir değişim kapitalizmin geleceğini büyük bir tehlikeye sokacaktır. Kapitalist sistemde başlangıçta gelişmenin yavaşlaması olarak kendini gösteren bu durum giderek kapitalizmin çöküşüne zemin hazırlayacaktır.

4. Sonuç

Schumpeter kuşkusuz yirminci yüzyılın en önemli iktisatçılarından biridir. 1990'lı yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin neden olduğu hızlı ekonomik büyüme döneminin anlaşılmasında Schumpeter'in yenilikleri ve girişimciyi merkezi bir yere koyduğu analizlerinden yararlanıldı. Ortaya çıkan yenilikler, bir yandan kapitalist gelişmeyi sağlarken diğer yandan eski ekonomik süreçleri ortadan kaldırarak değersiz hale getiriyordu. Özellikle

Schumpeter'le ünlenen yaratıcı yıkım kavramı teknolojik değişimin neden olduğu devrimleri anlamada oldukça işlevseldi. Her ne kadar bu kavram Schumpeter ile özdeşleştirilse de yaratıcı yıkım kavramını iktisatta ilk kullanan kişi Sombart idi⁵ (Reinert ve Reinert, 2003: s. 56).

1973-74 krizinden sonra neoliberalizm yolunda adım adım döşenen taşlar neoklasik iktisada dayanıyor; neoklasik iktisadın soyut matematiksel modelleri sürekli olarak denge ve istikrarı vurguluyor ve teknolojik değişimin neden olduğu devrimleri açıklamakta yetersiz kalıyordu. Nelson ve Winter (1982) gibi teknolojik değişimin ve bunun neden olduğu değişimi iktisadi analizinin merkezine taşıyan yazarlar Schumpeter'in çalışmalarına referansta bulunarak 1990'lı yıllardaki hızlı ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışmışlardır.

Schumpeter'in ortaya koyduğu kapitalizm analizi Alman Tarihçi Okul iktisatçılarının çalışmalarının bakış açısını yansıtıyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında Almanca konuşulan çevrelerde Alman Tarihçi Okulu'nun benimsediği metodolojik anlayışın çok güçlü bir etkisi bulunmakta idi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde neoklasik geleneğin güçlenmesinin bir sonucu olarak iktisatta nicel tekniklerin daha yoğun kullanılmaya başlanması ve bilimsel açıdan daha itibarlı hale gelmesi Alman Tarihçi Okulu iktisatçıların savunduğu metodolojik anlayışın gözden düşmesine neden olmuştur (Reinert and Reinert, 2003: s. 72).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Alman Tarihçi Okulu'nun savunduğu metodolojik ilkeler Marx ve Schumpeter'in analizleri üzerinden sürdürülmüştür. Schumpeter yirminci yüzyılın başında bu düşüncelerden özellikle Sombart'ın ortaya koyduğu metodolojik ilkelerden ve kapitalizm analizinden önemli derecede etkilenmişti (Reinert ve Reinert, 2003: s. 71-73). Bu çerçevede, Reinert ve Reinert (2003), Schumpeter'in teorilerinin özgün olmadığını ve bu anlamda Schumpeter'in literatüre katkısının iki dünya savaşı arasındaki dönemde Alman iktisatçıların yürüttükleri iktisadi tartışmaları Anglosakson dünyaya tanıtmakla sınırlı olduğunu vurgulamıştır (Reinert ve Reinert, 2003: s. 71-73). Appel (1992)'e göre, Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* kitabında yaptığı şey, 1920 ve 1930'lardaki genel olarak Alman Tarihçi Okul iktisatçılarının özellikle de Sombart'ın yürüttüğü tartışmalara atıfta bulunmaksızın, kapitalizmin geleceği hakkındaki Alman tartışmaları hakkında yazılmış ya da söylenmiş şeyleri sunmaktan ibarettir (Appel, 1992: s. 260 akt. Reinert ve Reinert, 2003: s. 73).

Sombart'ın 1930'lardan sonra nazizmle ilişkisi dolayısıyla akademik çevrelerden dışlanması ve eserlerinin uzun yıllar İngilizceye çevrilmemesi onun Almanya dışındaki ülkelerde tanınmasını engellemiştir. Sombart'tan etkilenerek oluşturduğu kapitalizm analizi onun

5 Reinert ve Reinert (2003) yaratıcı yıkım sürecinin Hinduizm'de merkezi bir rol oynadığını; Nietzsche'nin de Hinduizm'den ilham alarak yaratıcı yıkım kavramını kullandığını vurgular. Reinert ve Reinert (2003)'e göre Nietzsche'nin Hinduisme ilgisi hocası Arthur Schopenhaur aracılığıyla olmuştur. Nietzsche'nin yaratıcı yıkım hakkındaki fikirleri "*Böyle Buyurdu Zerdüşt*" kitabı ile popüler hale gelmiş ve Almanca konuşulan ülkelerde sanatçı ve entelektüeller üzerinde önemli bir etkiye bulunmuştur (Reinert ve Reinert, 2003: s. 56).

dünya genelinde tanınan bir iktisatçı olmasını sağlamıştır. Sombart'ın fikirleri Schumpeter aracılığıyla batı dünyasında popüler hale gelmiştir. İki iktisatçının çalışmaları yakından incelendiğinde Schumpeter'in gerek metodolojik anlamda gerekse teorik anlamda Sombart'tan çok etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Metodolojik anlamda her ikisi de Alman Tarihçi Okul perspektifini benimsemekle birlikte tarihsel ve teorik tartışmalar arasında kurulabilecek bir işbirliğinin önemini vurgulamışlardır. Bu tutumları her iki iktisatçının da 20. Yüzyılın en önemli akademik tartışmalarından biri olan *methodenstreit*'e karşı uzlaştırıcı bir tutum içinde olmalarını sağlamıştır. Her iki iktisatçı da değer yargılarının bilimsel araştırmayı konu seçiminden tutun yöntemine ve hatta bulgularına kadar etkilediğini ortaya koymuştur. Schumpeter'in iktisadi analiz tarihi kitabında bilim öncesi vizyon olarak tanımladığı bu anlayışla birlikte her ikisi de değer yargılarından bağımsız nesnel bir bilimin oluşturulabileceği düşünen pozitivistlere karşı bir tutum benimsemiştir⁶. Böyle bir metodolojik anlayış benimsemeleri her ikisinin de kapitalizmi dinamik bir sistem olarak ele alabilmelerine imkân vermiştir.

Gerek metodolojik anlayışları gerekse kapitalizm analizleri konusunda Sombart ve Schumpeter arasında çok sayıda paralellik bulunmaktadır. Her ne kadar Schumpeter Sombart'a çok fazla atıfta bulunmamış olsa da bu paralellikler Schumpeter'in Sombart'ın kapitalizm analizinden önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu benzerlikler kuşkusuz her iki düşünürün de aynı entelektüel kökenlerden beslenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan gerek Sombart gerekse Schumpeter Alman Tarihçi Okulu geleneği içinde yetişmiş iki önemli düşünürdür. Alman Tarihçi Okulu'nun tarihsel araştırmaları ön plana çıkartan dinamik yaklaşımı her iki iktisatçı tarafından benimsenmiştir. Her iki düşünür de tarihsel bir bakış açısıyla kapitalizmin kendisinden önceki sistemlerden ayırt edici özelliklerini ortaya koymuş; bu çerçevede kapitalizmin diğer toplumlardan ayırt edici özelliği olarak rasyonel akıl yürütmeyi göstermiştir. Bu noktada, kapitalist rasyonalite olarak tanımladıkları akılçılık ve hesaplama yeteneklerindeki gelişme kapitalizmin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca yaratıcı yıkım kavramı üzerinden ortaya koydukları girişimci ve ortaya koydukları yenilikler kapitalizmin sürükleyici gücünü oluşturur. Schumpeter girişimci ve girişimcinin başını çektiği yaratıcı yıkım sürecini açıklarken kapitalizmin önceki üretim tarzlarından farklılıklarını tarihsel ve sosyolojik bir analizle ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Schumpeter kapitalist toplumda bireysel girişimcinin başarısını ve yeteneklerini ön plana çıkartmış ve kapitalist sistemin diğer sistemlerden başarılı olmasını da bu temelde açıklamıştır. Girişimci eleştirel akıl, sezgi ve kavrama yeteneği, irade ve liderlik gibi özellikleri ile iktisadi yenilikleri ortaya koyar. Schumpeter tarihsel süreçte eleştirel aklın ve rasyonalizasyonun hayatın her alanına yansıtacağını ve girişimcinin üstün işlevlerinin sıradan yöneticiler tarafından gerçekleştirileceğini vurgulamakla birlikte Schumpeter girişimcinin özelliklerini idealize etmiştir. Bu nedenle Schumpeter kapitalizmin ve onun itici gücü olan girişimcinin kendi başarısının kurbanı olarak tarih

6 Metodolojik olarak her iki iktisatçı da tarih ve teorik analize eserlerinde yer vermiş olsa da Sombart'ta tarihsel analizin Schumpeter'de ise teorik analizin çok daha ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

sahnesinden çekileceğini ileri sürmüştür (Baş Dinar, 2022a: 145).

Her ikisinin analizinde de rasyonelleşme, girişimci ve yaratıcı yıkım kapitalist gelişmeyi hızlandırdığı gibi kapitalist çöküşün de nedenini oluşturur. Bununla birlikte, kapitalizmde zamanla bireysel girişimcilere ve yeniliklere dayalı rekabetçi süreci kesintiye uğratabilecek ve kapitalist gelişim sürecine zarar verecek birtakım gelişmeler ortaya çıkacaktır. Kapitalist üretim tekelci kapitalizm koşullarında sürdürülmeye devam edecek; ancak bu aşamada bireysel girişimciler ve yenilikler iktisadi gelişmenin bir motoru olmaktan çıkacak ve buna bağlı olarak kapitalizmin temel gelişme dürtüsü ciddi bir biçimde zayıflayacaktır (Baş Dinar 2022a; Baş Dinar 2022b).

Kaynaklar

- Baş Dinar, G. (2022a). "Schumpeter'in Kapitalizm Analizi Üzerine Yöntemsel ve Teorik Bir Değerlendirme", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 129-148.
- Baş Dinar, G. (2022b). "Werner Sombart'ın İktisadi Düşüncesinde Kapitalist Zihniyetin ve Girişimcilik Ruhunun Ortaya Çıkışı", *Politik Ekonomik Kuram*, 6 (2), 454-472.
- Bernstein, R.J. (2009). *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenotik ve Praxis* (Çev. F. Yılmaz). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Chaloupek, G. (1995). "Long-Term Economic Perspectives Compared: Joseph Schumpeter and Werner Sombart", *The European Journal of the History of Economic Thought*, 2 (1): 127-49.
- De Liso, N. (2022). "Joseph Alois Schumpeter", içinde *A Brief History of Economic Thought From the Mercantilists to the Post-Keynesians*. (125-147) Ed. Hassan Bougrine ve Louis-Phillippe Rochon, USA: Edward Elgar.
- Fine, B. Ve Milonakis, D. (2014). *İktisat Emperyalizminden Acayip İktisada*. Çev. E. Kırmızıaltın ve H. Bilir, Ankara: Heretik Yayınları.
- Hodgson, G. (2006). "Editorial Introduction" içinde "Economic Theory and Economic History (1929) Werner Sombart (1863-1941)", *Journal of Institutional Economics*, 2, 109-11.
- Machlup, F. (1951). "Schumpeter'in Economic Methodology", *The Review of Economics and Statistics*, 33 (2), 145-51.
- Mc Caffrey, M. (2009). "Entrepreneurship, Economic Evolution, and the End of Capitalism: Reconsidering Schumpeter's Thesis", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 12 (4), 3-12.
- Michaelides, P.G. ve Milios, J.G. (2009), "Joseph Schumpeter and The German Historical School", *Cambridge Journal of Economics*, 33, 495-516.
- Nardinelli, C. Ve Meiners, R.E. (1988). "Schmoller, the Methodenstreit, and the Development of Economic History", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 144 (3): 544-551.
- Nelson, R.R. ve Winter, S.G. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Özel, H. (2001). "İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?", *H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 19 (2): 19-38.
- Özlem, D. (2017). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: Notos Kitap.
- Prising, M. (2015). "Understanding Inescapable Modernization: Werner Sombart and Joseph Schumpeter", *J Evol Econ*, 25: 185-196.
- Raphael, F. (1990). "Interpretative Sociology and Axiological Neutrality in Max Weber and

- Werner Sombart", *Cultural Dynamics*, 3 (2): 173-89.
- Reinert, H. ve Reinert, E. S. (2003). "Creative Destruction in Economics: Nietzsche, Sombart, Schumpeter. [Internet] The Other Canon Foundation working paper, Available from: <http://www.othercanon.org/papers/>, [Erişim tarihi: 02.10. 2021].
- Rüstow, A. (1941). "Sombart'ın Kapitalizm Telakkisi ve Tarihçi Mektebin İlmî Hedefleri", (Çev. S. Ülgener), İÜİFM, 3 (1-2), 79-94.
- Schumpeter, J. A. (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Proecess*. New York: McGraw-Hill.
- Schumpeter, J.A. [1991 (1947)]. "The Creative Response in Economic History". In R.V. Clemence (Eds.), *Essays* (pp. 221-31). USA and UK: Transaction Publishers.
- Schumpeter, J.A. [1991 (1949)]. "The Communist Manifesto in Sociology and Economics", In R.V. Clemence (Eds.), *Essays* (pp. 287-305). USA and UK: Transaction Publishers.
- Schumpeter, J.A. [2008 (1942)]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. USA: Harper Perennial Modern Thought.
- Schumpeter, J. A. [2006 (1954)]. *History of Economic Analysis*. Great Britain: Taylor and Francis e- Library.
- Sombart, W. (2004). *Dünya Görüşü Bilim ve Ekonomi* (Yayına Hazırlayan: Tarih Akgemci). İstanbul: Çizgi Yayıncılık.
- Sombart, W. (2006). "Economic Theory and Economic History". *Journal of Institutional Economics*, 2, 109-125.
- Sombart, W. (2016). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*. (Çev. N. Aça), Ankara: Pharmakon.
- Sombart, W. (2019). *Yahudiler ve Modern Kapitalizm*. (Çev. S. Gürses), İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Sombart, W. (2020). *Burjuva*, (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ülgener, S. (1941). "İktisat Felsefesi" Tarihinde Sombart'ın Yeri ve Şahsiyeti". İÜİFM, 3 (1-2), 95-115.
- Ülgener, S. (2011). Joseph A. Schumpeter (1883-1950). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 12 (3-4) , 7-13. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/823/8983>.
- Yılmaz, F. (2009). *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.